

V rubriki »Ocene in poročila« je Dario Marušič predstavil dvojce del s področja krajevne (istrske) glasbene zgodovine (Ivano Cavalli: *Musica, cultura e spettacolo in Istria tra '500 e '600*; Roberto Starec: *Strumenti e suonatori in Istria*); Slavko Gaberc je prispeval oceno dela s področja sodobne likovne umetnosti (Andrej MEDved: *Poetike osemdesetih let v slikarstvu in kiparstvu*); Darko Darovec je napisal arheološko zgodovinsko oceno razstavnega kataloga (*Koper zwischen Rom und Venedig/Capodistria tra Roma e Venezia*) ter Vida Rožanc-Darovec oceno dela s področja gospodarske zgodovine tržaških Slovencev (*Milan/Pahor: Slovensko denarništvo v Trstu – denarne zadruge, hranilnice, posojilnice in banke v letih 1880–1918*).

Annales prinaša še dve rubriki: v prvi (*In memoriam*) sta spominska zapisa o življenju in delu dr. Danila Klena (Darko Darovec) in dr. Branka Marušića (Robert Matijašič); v drugi (*Odmevi – aktualnosti*) pa zaključni razmišljanji o nostalgiji prispevek z naslovom »Evropska voda in implozija«, ki ga je napisal Tomo Vidic. Na koncu je uredniški odbor dodal še izvlečke iz razprav v angleškem in nemškem jeziku, medtem ko je povzetek v slovenščini pred in v italijanščini na koncu posamezne razprave, kar lahko samo pohvalimo.

Pričujoči lično opremljeni zbornik je nedvomno, gledano tako s strokovno-vsebinskega kot tudi oblikovnega vidika, dobro zapolnil predolgo trajajočo vrzel, ki je nastala po prenehanju izhajanja zbornika »Slovensko morje in zaledje« (v letih 1977–1984) – na področju periodičnih izdaj strokovnih družboslovnih, humanističnih in naravoslovnih publikacij za južno Primorsko. Uredniški odbor se zaveda velike odgovornosti pri nadaljnjem delu s tem, ko se sprašuje, kako obdržati visoko strokovno raven zbornika tudi v bodoče; to je več ali manj problem vseh uredniških odborov. Rešitev se ponuja v dveh smereh: prva (za katero se je odločil uredniški odbor): izbrati »najboljše« med ponujenimi prispevki in druga: raziskovanje vnaprej določene teme (ki jo določi uredniški odbor), z vidika različnih ved (interdisciplinarni pristop). Glede na ime zbornika »*Annales*« se zdi odločitev za drugo rešitev primernejša.

August Lešnik

Vodnik Zgodovinskega arhiva Ljubljana. Ljubljana : Zgodovinski arhiv, 1992. 662 strani. (Gradivo in razprave ; 11)

Izidi vodnikov po arhivskem bogastvu so za vse uporabnike velik praznik. To se je pokazalo ob predstavitvi novega vodnika. Takrat smo slišali tudi nekaj vznesenih besed v čast sodobni tehniki, ki naj bi v prihodnosti izničila potrebe po ponovitvi takih del. Sodobni računalniki resda delajo čudeže ne morejo pa nadomestiti našega znanja in naše, človeške kombinatorike. Pregledovanje te knjige nas utrjuje v prepričanju, da je tehnika vendarle tehnika in da že samo iz prebiranja vodnika dobi raziskovalec številne nove ideje.

Razvoj, celo razcvet slovenske arhivistike, se že nekaj let navezuje na regionalne arhive pri nas. S tem ne želimo trditi, da se je pomen osrednjega Arhiva Slovenije zmanjšal, le nekateri procesi so v njem bistveno daljši. V začetku sedemdesetih let je namreč začelo prihajati do precejšnjih kadrovskih zamenjav. Kmalu se je pokazalo, da je v arhivistiki podobno kot v ekonomiji: pogosto je zelo koristno biti majhen. Hitreje se prilagodiš, hitreje se obrneš. Te procese je zlasti na večini ozemlja nekdanje Kranjske zelo pospešil dr. Jože Zontar. Ko je ta 1972. leta prišel v ugledni Mestni arhiv, je pospešil in zaključil delo svojih predhodnikov, zlasti dr. Sergija Vilfana. Že od leta 1966 je namreč tekел proces, ko se občine na podlagi nove zakonodaje prenašale varstvo arhivov ali pa svoje zgodovinske arhive na obstoječe zgodovinske arhive. Ljubljanski je v tem pogledu pokazal izredno aktivnost in prodornost in se iz nekdanjega lokalnega spremenil v regionalnega. To se je junija 1973 izrazilo tudi v preimenovanju v Zgodovinski arhiv Ljubljana s štirimi enotami: Mestni arhiv Ljubljana, Enota za ljubljansko regijo, Enota za Gorenjsko in Enota za Dolenjsko in Belo krajino. Ta proces ni bil enostaven, ne neboleč. Bil je določena žrtev za nekdanji mestni arhiv, mnogi lokalpatrioti so bili prizadeti, ker bodo poslej z dokazi njihove slavne preteklosti upravljali »tujci«. Seveda je resnica ta, da so od vsega imele največ koristi ravno arhivalije. Nova organizacija je omogočila zaposlitev mnogim mladim strokovnjakom, ki so takrat v velikem številu končevali zgodovinske študije in se zaposlili v arhivih. Nova organizacija-novi ljudje. Običajno je to kombinacija, ki obljublja uspeh. Približno to lahko trdimo za novi Zgodovinski arhiv Ljubljana.

Tako je že 1980 izšel Vodnik po fondih Zgodovinskega arhiva Ljubljana, sedaj pa imamo pred seboj nov, močno razširjen in izpopolnjen kažipot skozi arhivske zaklade. Posebej smo lahko veseli prav podatkov zunanjih organizacijskih enot. Zdi se, da je napredek tu največji. Za osrednjo enoto že tako nekaj let velja, da sodi med najurejenejše pri nas, da se odlikuje s hitro, natančno in nebirokratsko postrežbo. Iz novega vodnika je nedvomno jasno, da so lokalni arhivi veliko pomembnejši, kot je doslej večina strokovnjakov domnevala. Predvsem omogočajo te zbirke, pa čeprav pogosto drobci, da se veliko lažje, predvsem pa neposredneje, približamo vsakdanjemu življenju ljudi. Poročila osrednjim organom že nehoti zakrivajo dejanske razmere. Prav zaradi tega moramo obžalovati, da ni prišlo do takšne organizacije še veliko prej, ko je vendar še bilo precej privatnih zbirk. Ta ugotovitev nas zavezuje k pozivu vsem delavcem v lokalnih arhivih, naj z največjo možno mero skrbijo za prevzemanje privatnih zapuščin. Sam sem imel nedavno priliko, da sem pri neki trgovski rodbini, ki je bila aktivna od 18. stoletja do leta 1945, odkril dragoceno zapuščino. Posebno pozornost je treba posvetiti tudi družinskim arhivom po vaseh. Že nekaj let lahko poslušamo pripovedovanja, kaj vse hranijo kmetje v gornji Savski dolini. Marsikje so privatni zbiralci povzročili prava pustošenja.

Vodnika po arhivih ni mogoče predstaviti kot običajna znanstvena dela. Nanj je treba opozoriti in ga uporabljati. Vseeno pa moramo bralce opozoriti na predvsem kar 50 strani obsežen tekst (knjiga je cca A₄ format) o ustvarjalcih gradiva. Pred seboj imamo nenavadno, pa nadvse praktično enciklopedijo. Čeprav vsa gesla niso enako kvalitetno obdelana, pa je vendar v njih toliko znanja, da bi ta del želel človek imeti doma kot separat. Samo za ilustracijo naj navedemo, da najdemo v enem geslu tudi podatek, ki ga pogosto zaman iščemo v delih, kjer ne bi smel manjkati: Cerkev je nekdanji verski zaklad dobila v last in upravo šele 1. maja 1939. Pohvalna je tudi odločitev, da so v knjigo uvrstili priporočila za citiranje. Opozoriti moramo tudi na dejstvo, da novi vodnik predhodnega presega tudi s podatki o gradivu za gospodarstvo, sodstvo in družbenopolitične organizacije prejšnjega režima. Preseneča razmeroma majhno število privatnih zbirk, izjema je Škofja Loka, ter slaba ohranjenost arhivskega gradiva nekdanjih nižjih oblastnih organov: okrajnih gospodsk, občin, ... Tu se je v preteklosti zgodila velika tragedija za naše zgodovinopisce.

Iz tega spoznanja izvira tudi največja kritična pripomba k novemu vodniku. Je že res, da je Zgodovinski arhiv Ljubljana naslednik nekdanjega Mestnega arhiva, vendar ni prav, da pozabijo, da so nekateri lokalni arhivi vendar obstajali in da so zanje lepo skrbeli. Eden najbolj znanih takih mož je bil metliški Drobnič. Zato bi lahko n. pr. pogrešali statistične podatke o gradivu v Enoti za Dolenjsko in Belo krajino, obžalovati pa moramo, da ni uvodoma objavljen krajši historiat o varstvu arhivskega gradiva. Treba je jasno povedati, kakšne zasluge ima zanj prof. Janko Jarc, kaj so počeli z njim vojaki, od najbolj črnih do najbolj rdečih, kaj je počel z njim pokojni Drežar in kako se je neko hvalisal v Dolenjskem listu, kako veliko starega papirja je zbralo Novo mesto. Tudi to je zgodovina. Če arhivistika res želi postati samostojna znanost, se bo morala vendarle otresti birokratske in tehnokratske ozkosti, postati širša in predvsem skrbeti za lastno zgodovino. Saj vendar niso menda nasledli gonji proti revanšizmu, s katero tako uspešno skrivajo resnice! Če nas silijo, da bo prikazovanje resnice okarakterizirano za revanšizem, postanimo revanšisti! Ne zaradi preteklosti ampak prihodnosti. Voditi nas mora želja, da se kaj takega, kot se je zgodilo po zadnji vojni, nikoli več ne zgodi. Če želi arhivska služba resnično ohranjati pravo podobo trenutkov in obdobjih preteklosti, se mora najprej samo oprijeti in držati načel, zaradi katerih sploh obstaja. V Vodniku Zgodovinskega arhiva Ljubljana so dobili zelo sposobno tovrstno »orožje«.

Stane Granda

Vir za nacionalizacijo industrijskih podjetij v Sloveniji po 2. svetovni vojni. Ljubljana 1992. 240 strani. (Viri : 5)

Nedavne politične spremembe v Sloveniji so izredno povečale zanimanje za dogajanje med II. svetovno vojno in po njej. Javnost in zlasti bivši politiki pogosto postavljajo zahteve po aktivnejši prisotnosti zgodovinarjev pri razčiščevanju spornih in nepojasnjenih dogodkov in procesov. Čeprav velik del takih javnih pobud ni iskren, pa neodzivnosti zgodovinarjev to ne opravičuje. Stroki ni to ne v čast in ne v korist. Spomnimo se samo aktivnosti zgodovinarjev pri razčiščevanju mejnih vprašanj po zadnji svetovni vojni, če že ne želimo posegati še bolj nazaj. Praznino spretno izkoriščajo publicisti in novinarji ter nekateri družboslovci. Uveljavljajo se stališča in ocene, ki so pod močnim vplivom dnevnih politik. Zgodovinarji se bodo morali slej ali prej z njimi soočiti in jih podvreči reviziji. O zapletenosti tega procesa lahko pove skoraj vsak raziskovalec svojo osebno zgodbo. Argumenti in dejstva pomenijo malo, stare »resnice« se zdijo nepremagljive.

Viri za nacionalizacijo industrijskih podjetij v Sloveniji po 2. svetovni vojni, ki jih je kot 5. zvezek Virov izdalo Arhivsko društvo Slovenije, so ena velikih svetlih izjem. Jože Prinčič, Maruška Zagradnik in Marjan Zupančič so izbrali 152 dokumentov, ki pojasnjujejo del povojnih nacionalizacij. Uporabili so zvezni in republiški uradni list, nekatere časopisne članke, objavljene govore vodilnih politikov ter vrsto arhivalij oblastne in partijske provenience. Po obsegu so zelo različni. Nekateri so zelo skromni in obsegajo le nekaj vrstic, drugi zelo obširno kot npr. Seznam in sodna ocenitev nacionaliziranih podjetij na ozemlju LR Slovenije, ki je zavzel kar 26 strani velikega formata. Časovno pokrivajo čas od 21. 5. 1945 do 18. 2. 1983. Publikaciji so dodali tudi seznam gospodarskih podjetij, kar uporabnost publikacije zelo povečuje.

Čeprav je v našem političnem življenju po volji politikov in njihovih pristašev, zlasti onih, ki vlečejo kontinuiteto še iz socialističnega obdobja, v ospredju predvsem vračanje nacionaliziranih gozdov, pa je problem nacionaliziranih industrijskih podjetij v bistvu veliko pomembnejši. To je pokazala tudi polemika okoli lastninske zakonodaje. Slednja bo za desetletja določila našo usodo, zlasti pa ekonomski in politični razvoj. Tisti, ki bi se radi z divjem lastninjenjem polastili industrijskih podjetij, obešajo na veliki zvon problematiko kmetijskih, zlasti pa gozdnih površin. Te so predvsem zelo vidne, običajno pa veliko bolj neprofitabilne. Pri njihovem vračanju gre pogosteje bolj za princip kot ekonomsko upravičenost. Naša splošna, zlasti pa ekonomska in politična zaostalost triumfirata.

Jože Prinčič, ki je pripravil za objavo večji del dokumentov, je že v uvodu nakazal problematičnost nacionalizacij. V določenih primerih so te, zlasti za države v nastajanju in tiste, ki so se otrele kolonialnih spon, nujne in ob pravi politiki tudi lahko uspešne. Seveda pa nacionalizacija v tem primeru ne pomeni nujno podražavljenje ampak bolj »ponašanje«, kontrolo države ali njenih državljanov nad vitalnimi gospodarskimi, zlasti infrastrukturnimi objekti. Nekaj drugega pa so socialistične nacionalizacije. Tu je prvenstveni cilj oblast partije, ki želi streti ekonomske in s tem tudi politično samostojnost državljanov. V ospredju je stremljenje po ekonomski ekspropriaciji dejanskih, namišljenih ali potencialnih političnih